

Marifete Erme Yöntemi Olarak Sohbet: Sülemî'nin *Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzı hurumâtihim* Risâlesinin Tercüme ve Değerlendirilmesi

Soner Eraslan

Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Ana Bilim Dalı

Malatya/Türkiye

soner.eraslan@inonu.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0002-4293-9265>

Giriş

Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö. 412/1021), dedesi Ebû Amr İsmail b. Nuceyd es-Sülemî'nin (ö. 366-376/981-991) yönlendirmesi ile tasavvuf yolunu seçmiş, ilk olarak Ebû Sehl es-Sülûkî'ye (ö. 369/980) intisâb etmiş ve Ebû'l-Kâsım en-Nasrâbâdî (ö. 367/977) eliyle de şeyhlik hırkasını giymiştir. Sülemî, gençlik yıllarının başında hadis tahsili için Nişabur'dan yola çıkmış, Horasan bölgesinin çeşitli beldelerini gezdikten sonra Irak ve Hicâz'a yönelerek dönemin birçok âliminden ders almıştır. Nişabur'a tekrar döndüğünde dedesinin vefat ettiğini öğrenmiş ve ondan kalan evi tekkeye çevirerek ömrünün geri kalanında -yaklaşık kırk yıl- burada telif ve tedris ile iştiğal etmiştir.¹

Şüphesiz Sülemî'nin tasavvuf ilmine en büyük katkısı, dağınık halde bulunan sûfî öğreti, yaşayış ve hal tercümelerini tedvin ederek bunları çeşitli başlıklar altında tasnif etmesidir. Onun külliyatına bakıldığında -hadisçi yönünün de etkisiyle olsa gerek- sûfîler hakkında neredeyse verdiği tüm bilgilerin, rivayet zinciri ile aktarıldığı görülmektedir. Bu durum Sülemî'nin ve eserlerinin en güvenilir kaynaklar arasında sayılmasına vesile olmaktadır. Öte yandan Ebû Nasr es-Serrâc² (ö.

¹ Alexander Knysh, *Tasavvuf Tarihi*, çev. İhsan Durdu (İstanbul: Ufuk Yayınları, 2011), 124.

² Sözelimi Sülemî'nin *şatahât* hakkında kaleme aldığı ilgili eser, Serrâc'ın *el-Lüma'*ından iktibas edilmiştir. bk. Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî es-Serrâc, *el-Lüma'*, thk. Abdülkerim Mahmud - Taha Abdülbâkî Surûr (Bağdad: Mektebetü'l-Müsenneâ, 1970), 453; Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, "Risâle fi galaâtî's-süfiyye", thk. Gerhard Böwering, *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî*, 3/469-470.

Geliş Tarihi/Received Date: 15.10.2020

Kabul Tarihi/Accepted Date: 09.11.2021

Araştırma Notu / Research Note

Atıf/Citation: Eraslan, Soner. "Marifete Erme Yöntemi Olarak Sohbet: Sülemî'nin *Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzı hurumâtihim* Risâlesinin Tercüme ve Değerlendirilmesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/2 (Aralık 2021), 633-652. <https://doi.org/10.51447/uluidf.811028>

378/988), Muhammed b. İbrahim el-Kelâbâzî (ö. 380/990) gibi isimlerden etkilendiği görülen Sülemî; Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038), Abdülkerim el-Kuşeyrî (ö. 465/1072), Ebû Osman el-Hücvîrî (ö. 465/1072) gibi isimleri tesiri altına alarak tasavvuf alanında iki nesli birbirine bağlayan bir köprü görevi üstlenmiştir.³

Sülemî, başta günümüze tam olarak ulaşan ilk sûfî tabakâtı *Ṭabakâtü's-şûfiyye* ve tüm sûreleri kapsayan ilk işârî tefsir olma özelliğine sahip *Ḥakâ'iku't-tefsîr* olmak üzere birçoğu risâle hacminde olan yüzü aşkın esere imza atmıştır. Bu eserlerin büyük bir kısmı sûfîlerin rivayetlerinden müteşekkil olup geri kalanı Sülemî'nin tasavvuf anlayışını yansıtmaktadır. Fakat buna rağmen gerek görüşlerini zikrettiği sûfîlerden, gerekse yer yer farklı görüşler arasındaki tercihlerinden Sülemî'nin hangi ekolü benimsediği anlaşılmaktadır.

Çalışmamızın Sülemî'nin sohbet ve sohbetin âdâbı üzerine kaleme aldığı *Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzi hürumâtihim* risâlesi üzerine yoğunlaşması hasebiyle öncelikle yazarın çeşitli eserlerinde edindiğimiz sohbet kavramına dair yapmış olduğu tanım aralığını tespit etmeye çalışacağız. Akabinde risâle ve tahkiki hakkında bilgi verip adı geçen risâlenin tercüme ve değerlendirmesini sunacağız.

1. Marifete Erme Yöntemi Olarak Sohbet

Şahibe (صحاب) kelime kökünden türeyen sohbet ve sâhib/ashâb kelimeleri “arkadaş, refik, dost, yâren, eş” gibi anlamlara gelmekle birlikte, önde gelen birinin çevresinde toplanarak o kişinin düşünce, ve uygulamalarını benimseyip hayata geçirmek yahut mezhep, fırka veya bir akıma bağlanmak manalarını da içermektedir.⁴ Sülemî'nin benimsediği sohbet tanımı ise *Âdâbü's-şohbe* ve *hüsnü'l-üşre*'de belirttiği üzere şeyh, mürid ve ihvân merkezli olup bu üç zümrenin birbiri ile olan ilişkileri üzerine kuruludur. Sözü geçen tanım şöyledir: “Sohbet, şeyhe ve büyüklere karşı hürmet ve hizmet; akrana karşı nasihat ve cömertlik iken küçüklere ve müridlere karşı ise irşâd, tedib ve hüsn-i edeb ile onlara sünneti ve ilmi öğretmektir.”⁵ Öte yandan Allah ile kullar arasındaki sohbe de “*istişhâb*/(استصحاب)” kavramı ile işaret eden Sülemî, Allah'ın sevdiği bazı kullarını dost edindiğini Ebû Abdullah b. el-Cellâ'nın (ö. 306/918) dilinden aktarmaktadır.⁶ Fakat *Ṭabakâtü's-şûfiyye*'ye bakıldığında Sülemî'nin şeyh ve mürid özelinde gerçekleşen sohbet kavramını, aralarında birtakım nüanslar olmakla birlikte tanım aralığını genişlettiği görülmektedir. Söz-gelimi sohbet kavramının iç içe geçmiş katmanlar olduğuna delâlet eden *iltikâ*, in-

³ Soner Eraslan, *Tabakât Literatürünün Ortaya Çıkışı: Sülemî'nin Tabakâtü's-Sûfiyye'si* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 31.

⁴ Luis b Nikola el-Ma'îlûf el-Yesûî Ma'îlûf, *el-Müncid fi'l-luğa ve'l-â'lâm* (Beyrut: Dârü'l-Meşrik, 2003), 507; Yusuf Hattâr Muhammed, *el-Mevsû'atü'l-Yûsufiyye bi beyânî edilleti's-şûfiyye* (Dımaşk: Dârü't-Takvâ, 2003), 393.

⁵ Ebû Abdurrahman es-Sülemî, “Âdâbü's-şuḥbe ve hüsnü'l-üşre”, *Mecmû'a-i Âsâr-ı Ebû Abdurrahmân es-Sülemî*, thk. Meir J. Kister (Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1369 hş), 3/69.

⁶ Sülemî, *Ṭabakâtü's-şûfiyye*, 177.

tisâb, tevellü, ru`yet, mücâlese, refâkat gibi kelimelerin tümü sohbeta işaret eden bu minvaldeki lafızlardır.⁷ Böylece Sülemî, zikrettiği kavramlarla şeyh-mürîd ilişkisinin sanıldığından daha girift ve derinlikli olduğunu *Ṭabaḳât*'ın satır aralarında beyan etmektedir.

Şeyh ve müridin buluşması (*iltikâ'*/التقاء) ile başlayan sohbet, görmek (*ru`yet*/رؤية) ve aynı mecliste bulunma (*mücâlese*/مجالسة) ile devam etmektedir. Sohbette bulunmak, bazı zamanlarda şeyh ve müridlerin birlikte yola çıkmaları (*mürâfaḳa*/مرافقة) şeklinde dile getirilmektedir. Ebû Osman Saîd b. İsmail el-Hîrî'nin (ö. 298/910), Şah İbn Şucâ el-Kirmânî'ye (ö. 300/912) Ebû Hafs el-Haddâd'ı (ö. 303/915) ziyarete giden Kirmânî'ye refakati buna örnektir.⁸ Bu refâkatin ardından her iki sûfnin de Ebû Hafs'a bağlandığını (*intimâ'*/انتماء) görüyoruz.⁹ Sülemî, Ebû Osman el-Hîrî'nin Ebû Hafs'ın sohbetinde bulunmasını bir de şöyle ifade etmektedir: “أخذ عنه طريقته/Onun yöntemini benimsedi.”¹⁰ Sülemî'nin sohbeta katılmayı ifade etmek için kullandığı bir başka kelimenin de intisâb (*intisâb*/انتساب) olduğu görülmektedir. Amr b. Osman el-Mekkî'nin (ö. 297/910) Cüneyd-i Bağdâdî'nin (ö. 298/909) sohbetine katıldığını belirten Sülemî, bu durumu “كان ينتسب إلى الجنيد في الصحبة/Cüneyd'in sohbetine intisâb ederdi.” şeklinde açıklamaktadır.¹¹

Sülemî, *Ṭabaḳât*'ında sûfler hakkında bilgi verirken neredeyse hepsinin hangi şeyhin sohbetinde bulduklarını belirtmektedir. Peki, sohbetin mahiyeti ve ehemmiyetinin ne olduğu, sohbet esnasında nasıl bir âdâb benimsenmesi gerektiği hususunda ne söylemektedir? Bu noktada Sülemî; *Menâhicü'l-`ârifin*¹², *Beyânu ahvâli's-sûfiyye*¹³, *Risâletü ravzati'l-mürîdîn*¹⁴ gibi birçok risâlesinde sâliklere tasavvuf

⁷ Ebû Abdurrahman Muhammed b Hüseyin Sülemî, *Ṭabaḳâtü's-sûfiyye*, thk. Nureddin eş-Şerîbe (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1969), ss. 48, 98, 103, 170, 200, 217, 228, 234, 273, 288, 307, 319, 326, 332, 373, 378, 434.

⁸ Kuşeyrî *er-Risâle*'de Sülemî ile benzer nitelikteki şu rivayeti nakletmektedir: “(Ebû Osman Saîd b. İsmail el-Hîrî), önce Şah Kirmânî daha sonra Yahya er-Râzî'nin sohbetinde (محب) bulundu. Ardından Şah Kirmânî ile birlikte Nişabur'a, Ebû Hafs el-Haddâd'ın yanına gitti. Ebû Hafs'ın yanında kalıp ondan icazet aldı. Ebû Hafs onu kızı ile evlendirdi.” Abdülkerim el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Ḳuşeyriyye*, thk. Abdulhalim Mahmud - Mahmud b. Şerif (Kahire: Daru's-Şa'b, 1989), 81; Benzer bir ifade Hücvirî'nin *Keşfü'l-mahcûb*'unda da zikredilmektedir: “Bidayette Yahya b. Muaz er-Râzî'nin, bir müddet sonra Şah b. Şucâ el-Kirmanî'nin sohbetinde (محب) bulunmuştur. Ardından onunla birlikte Ebû Hafs el-Haddâd'ın ziyaretinde bulunmak için Nişabur'a gitmiştir. Ebû Hafs'ın yanında kalmış ve ömrünü onun sohbetinde geçirmiştir.” Ali b. Osman el-Hücvirî, *Keşfü'l-mahcûb*, çev. İsmail Abdülhâdî Kandîl (Kahire: Şuunü'l-İslâmiyye, 1975), 345.

⁹ Sülemî, *Ṭabaḳâtü's-sûfiyye*, 115.

¹⁰ Sülemî, *Ṭabaḳâtü's-sûfiyye*, 170.

¹¹ Sülemî, *Ṭabaḳâtü's-sûfiyye*, 200.

¹² Ebû Abdurrahman Muhammed b Hüseyin es-Sülemî, “Menâhicü'l-`ârifin”, *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû `Abdirrahmân es-Sülemî*, thk. Etan Kister (Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1369 hş).

¹³ Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, “Beyânu ahvâli's-sûfiyye”, *Tasavvufun Ana İlkeleri Sülemî'nin Risaleleri*, çev. Süleyman Ateş (Ankara: Ankara Üniversitesi, 1981).

yo! ve âdabını öğretilirken *Âdâbü's-şohbe* ve *hünsü'l-uşre*¹⁵, *Cevâmî'ü âdâbi's-şuħbe*¹⁶ gibi eserlerini doğrudan sohbetin âdâbi üzerine kaleme almıştır. Sohbet üzerine müstakil olarak yazdığı eserlerinden biri de *Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzi ħurumâtihim*'dir.¹⁷ Sülemî, âdeti olduğu üzere adı geçen risâlede ayet, hadis ve önde gelen bazı sûflerin sohbetle ilgili söylemlerini aktarıp yer yer bunları yorumlamaktadır. Böylece tasavvuf ilmi açısından son derece ehemmiyetli olan sohbet kavramını, dinî ve tasavvufî otorite ile meşru bir zeminde değerlendirmektedir. Bunun yanında şeyhlerin sohbetinde bulunmanın önemi, şeyhlere saygı duymanın gerekliliği, ihvân ile olan münasebetler, şeyhin müridlerine karşı vazifeleri, sûflerin sohbetin âdâbını terk etmeleriyle içine düşecekleri kötü durumlar gibi sohbetle ilintili birçok konuya temas edilmektedir. Risâle, hacminin küçüklüğüne mukabil sohbetin âdâbi hakkında geniş bir muhtevaya sahip olmasıyla dikkatleri celp etmektedir. Birçok eseri çeşitli vesilelerle Türkçe'ye kazandırılan Sülemî'nin *Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzi ħurumâtihim* risâlesini bu sebeple tercüme ederek tasavvuf araştırmalarına küçük bir katkıda bulunmak istedik. Böylece tasavvufun erken dönemindeki sohbet kavramı hakkındaki Türkçe literatürün bir nebze de olsa genişleyeceğini ümit etmekteyiz.

2. Risâle Hakkında Bilgi

Sülemî'nin *Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzi ħurumâtihim* risâlesi, Kennedy Lee Honerkamp tarafından üç nüshanın mukayesesıyla tahkik edilmiştir. Risâlenin ilk ve tahkikin temelini oluşturan nüshası, Riyâd'da bulunan 2118 numaralı *es-Sülemiyât* isimli mecmuada *Zimmü tekebbürî'l-ulemâ* ile *Zikru miheni'l-meşâyihî's-şûfiyye* risâleleri arasında yer almaktadır. Riyâd'daki bu nüsha, Abdülhalîm el-Üsrüşenî tarafından hicrî 474 yılında istinsah edilip en eski nüsha olma özelliğini taşımaktadır.¹⁸ Tahran'da bulunan ikinci nüsha, 3989 numaralı mecmûada yer almaktayken¹⁹ Marakeş'teki üçüncü nüsha ise 1206 numaralı mecmûada bulunmaktadır.²⁰

¹⁴ Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, "Risâletü ravzati'l-mürîdîn", *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî*, thk. Muhammed Sûrî (Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1369 hş).

¹⁵ Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, *Âdâbu's-şuħbe* (Tanta: Dârü's-Sahâbe li't-Türâs, 1990).

¹⁶ Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, "Cevâmî'ü âdâbi's-şûfiyye", *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî*, thk. Etan Kohlberg (Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1369 hş).

¹⁷ Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, "Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzi ħurumâtihim", *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî*, thk. Kennedy Lee Honerkamp (Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1369 hş), ss. 89-120.

¹⁸ el-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Üniversitesi'ndeki yazma eserler arasında bulunan birinci nüsha, 73-76 arasındaki varaklara tekabül edip 12 sayfadan müteşekkildir. Sülemî, "Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzi ħurumâtihim", muhakkikin mukaddimesi, 91.

¹⁹ Meliku'l-Vataniyye Kütüphanesinde yer alan ikinci nüsha, 40-45 arasındaki varaklara tekabül edip 11 sayfadan müteşekkildir. Sülemî, "Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzi ħurumâtihim", muhakkikin

Honerkamp, adı geçen risâlenin ne *Keşfü'z-zünûn*'da, ne Nureddin Şerîbe'nin *Ṭabakâtü's-şûfiyye*'ye yazdığı mukaddimede, ne Fuat Sezgin'in *Târîhu't-türâsi'l-'Arabîyye*'sinde ne de Süleyman Ateş'in *Tis'atü kütüb fi Uşûli't-taşavvufi ve'z-zühhd*'ünde yer aldığını ifade etmektedir. Bu yönüyle risâle, son derece nadir bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹

Risâle, Nasrullah Pürcevâdî editörlüğünde üç ciltten müteşekkil olarak yayına hazırlanan *Mecmû'a-i Âsar-i Ebû Abdırrahmân es-Sülemî* kitabının üçüncü cildi içerisinde yer almakta olup 16 sayfadan oluşmaktadır. “*Besmele*”, risâlenin başlığı ve “*Hasbî Rabbî ve bihi tevfiķi*” duasının ardından müstensihin “: محمد بن الحسين بن محمد بن موسى” “قال الشيخ الإمام الفاضل أبو عبد الرحمن السلمى رحمه الله في أدب صحبة المشايخ geçilmektedir.

3. *Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzi hürumâtihim*²² Risâlesinin Tercümesi

بسم الله الرحمن الرحيم

(Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla)

أدب مجالسة المشايخ و حفظ حرمانهم

(Şeyhlerle Bulunma ve Onlara Hürmet Etme Âdâbı)

حسبي ربي و به توفيقى

(Rabbim bana yeter ve muvaffakiyetim O'ndandır.)

1. Şeyh, İmam ve fâzıl Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, şeyhlerin sohbetinde bulunma edebi hakkında şöyle söylemektedir: Hamd önsüz-sonsuz olarak âlemlerin Rabbi olan Allah'adır. Allah, Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa'ya ve âline çokça salat ve selam eylesin. Şunu bilmelisin ki -Allah seni hakka tabi olmak hususunda muvaffak kılsın- zikri yüce olan Allah, küçüklere büyüklerine tabi olmayı ve onların âdâbı ile edeplenmeyi emrederek şöyle buyurmuştur: “...yüzünü ve özünü Bana çevirenlerin yolunu izle...” (Lokman/15). Yani “Tüm isteklerinde bana dönüp “Tüm isteklerinde Bana dönüp onlardan bürünmelerini istediğim âdâbla edeplenen kimselerin (yolunu izle).” Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: “Küçük-

mukaddimesi, 92.

²⁰ Hazâne İbn Yusuf yazmaları arasında yer alan üçüncü nüsha ise 187 ile 195 varakları arasında yer alıp 9 sayfadan müteşekkildir. Sülemî, “Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzi hürumâtihim”, muhakkikin mukaddimesi, 92.

²¹ Sülemî, “Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzi hürumâtihim”, muhakkikin mukaddimesi, 92.

²² Muhakkik, metinde geçen hadislerin tahririnin yanında adı geçen sūflerin hayatları hakkında da kısaca bilgi vermektedir. Buna ilave olarak söz konusu risâledeki ifadeler şayet Sülemî'nin diğer eserlerinde de zikredilmişse onlara işaret ederek ilgili bölüme atıfta bulunmuştur.

lerimize merhamet, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.”²³ Küçük-
lere duyulan merhamet onları tedip etmek, büyüklere gösterilen hürmet ve
saygı ise onlara karşı âdâb-ı muaşerete uygun davranmak ve güzel bir edeple
hizmetlerinde bulunmakla gerçekleşir. Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
“Allah, yaşlılara yaş için ikram eden gençlere yaşlandıklarında hizmet ettirir.”²⁴

2. Mutasavvıfların halleri, âdâbı ve ahlâkları hususunda özel kıldıkları şey, onla-
rın sebeplerden hâlî olup tecerrütte bulunmaları ve Allah’ın gayrından alakala-
rını keserek Hakk’a muttasıl olmalarıdır. Bunun yanında halka karşı ahlaklı ol-
maları, şeriatın âdâbına sarılmaları, şeyhlere karşı hürmetli, ihvânın vaktini ko-
ruyucu olmaları, insanlardan intikam almamaları ve her vakit ve halde ilmin
zahirinin gerektirdiklerine uymalarıdır.
3. Yaşadığımız şu zamanda mutasavvıfların şekline bürünüp onların libasını gi-
yinmekle yetinen, âdâbı terk edip ruhsatlara sarılan, doğru yolun gereklilikleri-
ni zâyî eden, şeyh ve büyüklerini küçümseyen, bu konuda bilgisiz olan avâmın
kendi peşinden sürüklenmesini isteyen, hallerinin hakikatleri ile şeyhlerinin ah-
lak ve fiilleri doğrultusunda kendilerinden bekleneni yerine getirmeyen sözde
sûfîleri görünce birkaç bölüm oluşturmak istedim. Burada ihmalkârların göz ar-
dı ettikleri şeyhlere duyulması gereken saygınlık usullerini ve Allah’ın muvaffak
kıldığı kimselere teşekkür edebilsinler diye zikredeceğim. Allah Teâlâ, sahâbîleri
Hz. Peygamber’i tazim etmeleri ve ona saygıda kusur etmemeleri hususunda
muhatap alarak şöyle buyurmuştur: “*Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin se-
sinden fazla çıkarmayın, birbirinize bağırduğumuz gibi ona bağırmayın; sonra farkında
olmadan amelleriniz boşa gider.*” (Hucurât/2). Yeryüzündeki velîler; resûl ve nebi-
lerin halifeleridir. Haliyle onlara hürmetsizlik eden kimse peygamberlere tabi
olmanın rahmetinden mahrum kalır. Allah Teâlâ, bir kulunu Kendisine hizmete
layık görürse onu Hz. Peygamber’e saygılı olmakla rızıklandırır. Hz. Peygam-
ber’e saygılı olmanın şartı ise onun halifeleri olan ümmetinin veli kulları ile
Rabbânî âlimlerine hürmet etmek ve onların âdâbı ile edeplenip ahlâkı ile ah-
laklanmaktır. Böylece o kimselerin nazar ve şefkatlerinin bereketlerine mülhak
olurlar. Akabinde Hz. Peygamber’e olan hürmeti bilme mertebesine yükselir.
Daha sonra ise efendisine hizmet etmekle vaktini en güzel şekilde korumaya

²³ Tirmizî, hadisi aynı ibârelerle Enes b. Mâlik’ten rivayetle tahrîc etmiştir. Ebû İsa Muhammed b. İsa b.
Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi’u’s-Şâhîh* = *Sünenü’t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Mustafa
el-Bâbî el-Halebî, 1978/1398), “Kitâbü’l-Birr ve’s-sıla”, 2043. Ahmed b. Hanbel de *el-Müsned*’inde aynı
şekilde rivayet etmiştir. Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsnedü’l-İmâm
Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaut - Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1998), 11/644 (No.
7073). Sülemî daha önce “Kitâbu âdâbî’s-suhbe”de aynı hadisi zikretmiştir. bk. *Mecmû’a-i Âşâr-ı Ebû
‘Abdirrahmân es-Sülemî*, 2/115.

²⁴ Tirmizî, Enes b. Mâlik’ten rivayetle şu lafızlarla tahrîc etmiştir. “Bir genç, yaşlı birine yaşından
dolayı ne ikramda bulunmuşsa Allah hepsini yaşlanınca kendisine dönmek üzere kayıt altına alır.”
Tirmizî, “Kitâbü’l-Birr ve’s-sıla”, 2023.

muvaffak olur. Fudayl b. İyâz²⁵ [ö. 187/803] şöyle söylemiştir: “Kıyamet alametlerinden biri küçüklerin kalplerinden büyüklerin saygısının kaldırılmasıdır. Böylece onlara uymayıp yollarından gitmezler.” Serî es-Sekatî²⁶ [ö. 251/865] de şöyle söylemiştir: “Kulun kalbinde imanın yer edinmesi velilere karşı hürmeti beraberinde getirir.” Abbâs b. Atâ²⁷ [ö. 309/921] şöyle söylemektedir: “Kul, Allah’ın haklarına riayet etmek ve Allah’ın veli kullarına hizmet etmek olmak üzere iki halden dolayı sorumludur. Kimin kalbinden velilere duyulan saygı zail olursa onun gözünde Allah’ın (a.c.) hukukuna karşı olan ihtiram da değersizleşir.” Cüneyd-i Bağdâdî²⁸ [ö. 297/909] şöyle söylemiştir: “Allah’a saygı duyup kullarına hürmet göstermemek münâfıklığın alametidir.” Ebu Abdullah b. el-Cellâ²⁹ (ö. 306/918) şöyle söyler: “Kula, Allah’ı bilip emirlerini yerine getirmekten sonra en gerekli şey kendisine Allah’ı bilmenin yollarını öğreten kimselere saygı duymaktır. Bu kimseler Allah’ın veli ve sâfi kullarıdır.” İbrahim el-Havvâs³⁰ [ö. 291/904] şöyle söylemiştir: “Kul, Allah’ın veli ve dostlarına hizmet etmeden Allah’a yapılan hizmetin tadını alamaz. Hizmetinin bereketi ile Mevlâ’sına hizmet etmenin zevkine vardırılır.” Adamın biri “Şeyhlerimize hürmet ve hizmet etmenin bize faydası nedir?” diye sorunca Yusuf b. Hüseyin³¹ [ö. 304/916] şöyle

²⁵ Fudayl b. İyâz b. Mesud b. Bişr el-Yerbûî, Horasan’ın Merv şehrinde olup Kundin denilen bir köyündendir. Süfîlerin büyük âlimlerinden biridir. Sülemî’nin *Ṭabaḳâtü’l-Şûfiyye*’de yer verdiği ilk isimdir. Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, *Ṭabaḳâtü’l-Şûfiyye*, thk. Nureddin eş-Şerîbe (Kahire: Mektebetü’l-Hancı, 1969), 7-14.

²⁶ Serî b. el-Muğallis es-Sekatî, Cüneyd’in hem dayısı hem de hocası olup Marûf el-Kerhî’nin sohbetinde bulunduğu söylenmiştir. O, Bağdat’ta tevhid lisanı ve hallerin hakikati hususunda konuşan ilk kişidir. Aynı zamanda Bağdatlıların imamı olup kendi döneminde onların şeyhliğini yapmıştır. Sülemî, *Ṭabaḳâtü’l-Şûfiyye*, 15-26.

²⁷ Ahmed b. Muhammed b. Sehl b. Atâ el-Âdemî, süfîlerin alim ve önde gelenlerindedir. Onun Kur’an’ı anlamada kendine mahsus bir kavrayışı vardır. İbrahim el-Mâristânî, Cüneyd b. Muhammed ve onların da ötesinde nice şeyhin sohbetinde bulunmuştur. Ebû Saîd el-Harrâz, onun durumuna saygı gösterirdi. Sülemî, *Ṭabaḳâtü’l-Şûfiyye*, 265-272.

²⁸ Ebû’l-Kâsım el-Cüneyd b. Muhammed, herkesin zikrettiği üzere süfîlerin imamlarından ve önde gelenlerindedir. *Şeyhu’t-tâife* (Süfîlerin İmamı) olarak meşhurdur. Sülemî, *Ṭabaḳâtü’l-Şûfiyye*, 155-163.

²⁹ Ahmed b. Yahya Bağdat asıllıdır. Dimaşk ve Remle’de ikamet etmiştir. Şam bölgesinin önde gelen şeyhlerindedir. Babası Ebû Yahya el-Cellâ, Ebû Türâb en-Nahşebî, Zünnûn el-Mısrî ve Ebû Ubeyd el-Busrî’nin sohbetinde bulunup Muhammed b. Davud ed-Dükkî’ye hocalık yapmıştır. Sülemî dedesi İbn Nüceyd’den şu rivayette bulunmaktadır: “Dünya üzerinde üç süfî imam vardır ve bunların dördüncüsü yoktur. Bunlar Bağdat’ta Cüneyd, Nişabur’da Ebû Osman ve Şam’da Ebû Abdullah b. Cellâ şeklindedir. Sülemî, *Ṭabaḳâtü’l-Şûfiyye*, 176-179.

³⁰ Ebû İshak İbrahim b. Ahmed b. İsmail, tevekkül yolunda seyredenlerdendir. Yaşadığı dönemin yegâne şeyhidir. Cüneyd-i Bağdâdî ile Ebu’l-Hüseyin en-Nürî’nin akramıdır. *Ṭabaḳâtü’l-Şûfiyye*, 283-287.

³¹ Ebû Yakub Yusuf b. el-Hüseyin er-Râzî, kendi zamanında Rey ve Cibâl bölgesinin şeyhidir. Makamı ve yapmacılığı terk edip samimiyeti hâl edinmekte yegânedir. Zünnûn el-Mısrî ve Ebû Türâb en-

cevaplamıştır: “Zünnûn el-Mısrî’ye³² [ö. 245/859] bu sorulunca şöyle söylemişti: “Sana Mevlâ’nı tanıtan ve hizmetinde bulunmanı sağlayan kişiye hizmetçi olman onun senin üzerindeki hakkıdır. Aşağıda olanı zâyî etmekle yukarıdaki rütbeye ulaşamazsın.” Yusuf bir keresinde Zünnûn’un kendisine şöyle dediğini aktarmıştır: “Allah Teâla, veli kullarının heybelerine sırlarından bir sır koymuştur. Bu sırrı müşâhede edemeyen kalbinin körlüğünden görememiştir. Fakat müşâhede edip de buna saygı göstermeyen kimse bunu dininin noksanlığından yapmıştır.” Ebû Hafs en-Neysâbüri³³ [ö. 260/874] şöyle söylemiştir: “Kişinin; doğru düzgün olmaları şartıyla avâmın, sohbetlerinin güzel olması şartıyla sâlihlerin, ne kast ettiklerini anlama şartı ile hükemânın, saygı ve hürmet göstermesi şartıyla veli ve büyüklerin sohbetinde bulunması gerekmektedir.” Ebu Abdullah en-Nîbâcî³⁴ ashabının birine şöyle söylemiştir: “Allah ile yaşamadığın gibi Allah ile yaşayan birinin de sohbetinde bulunmuyorsan peki ne zaman Allah’la dirileceksin!” Ebû Amr ez-Züccâcî³⁵ [ö. 348/959] şöyle söylemiştir: “Diri birini görmeden nasıl yaşıyorsunuz?”

4. Şeyhlerin sırlarını muhafaza etmek onlara hürmet etmenin ve sohbetinde bulunmanın âdâbındandır. Onların sırları, dinleyenlerin inkâra düşüp helâk olmamaları için ancak dinleyen kimselerin kalplerinin kabul edebileceği ölçüde fâş edilip anlatılabilir. Tasavvuf yolu ve inancına muhalif olanlarla sohbeti kesmek onlara duyulması gereken saygılardandır. Dolayısıyla kişi, şeyhlerle olan münasebetlerinde iradesini doğru hâle getirdikten sonra onlarla edep üzere sohbet edebilir. Ardından şeyhlerin, bildiği yahut bilmediği hâl, söz, fiil ve hare-

Naheşebî’nin sohbetinde bulunmuş, bazı seferlerde Ebû Saîd el-Harrâz’a refakat etmiştir. Âlim ve müteyyin bir kişiliğe sahiptir. Sülemî, *Tabakâtü’s-şüfiyye*, 185-191.

³² Ebû’l-Fudayl Zünnûn b. İbrahim el-Mısrî, tasavvuf ilminin ilk şeyhlerinden ve önde gelenlerinden dir. Sülemî, *Tabakâtü’s-şüfiyye*, 15-26.

³³ Amr b. Seleme en-Neysâbüri, Abdullah b. Mehdî el-Ubeyveydî ve Ali en-Nasrâbâzî’nin sohbetinde bulunmuş ve Ahmed b. Hadraveyh el-Belhî ile seyahatte etmiştir. İmam ve önde gelenlerdendir. Şah Şuçâ el-Kirmânî, Ebû Osman el-Hîrî ve Saîd b. İsmail ona bağlanmışlardır. *Haddâd* ismi ile meşhurdur. Sülemî, *Tabakâtü’s-şüfiyye*, 115-122; Mütihakiklerden olup fütüvvet ve mürüvvet kemale ermiştir. Tanınan Nişaburlular arasında bu vasıflarla temeyyüz etmiştir. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak el-İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-aşfiyâ’* (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, ts.), 10/229.

³⁴ Ebû Abdullah Saîd b. Yezîd, Allah’ın salih kullarındandır. Ahmed b. Ebî’l-Havârî ed-Dımaşkî ve birçok kişi kendisinden birtakım hikâye ve haller aktarmışlardır. Sülemî, *Tabakâtü’s-şüfiyye*, 98-99.

³⁵ Muhammed b. İbrahim b. Yusuf b. Muhammed Nişabur kökenlidir. Ebû Osman, Cüneyd, Nûrî, Ruveyym ve İbrahim el-Havvâs’ın sohbetinde bulunmuştur. Mekke’ye gidip orada ikamet ettikten sonra oranın şeyhi ve en önde geleni olmuştur. Sülemî kendisi için şöyle söylemektedir: Dedemin -Allah rahmet eylesin- şöyle dediğini işittim: “Ben Mekke’deyken el-Kettânî, en-Nehrecûrî, el-Murtaiş ve diğer şeyhler de orada idi. Hepsi bir halka oluşturmuştu ve halkın başında da Ebû Amr bulunmaktaydı. Bir konu hakkında bir şey konuştuklarında hepsi konuşulan konu hakkında Ebû Amr’ın ne dediğine dönüp bakardı.” Sülemî, *Tabakâtü’s-şüfiyye*, 431-433.

ketlerini inkâr etmemelidir. Sâlik, sadece bir şeyi kabul etmemesi durumunda bütün gayretinin hebâ olup gideceğini, kabul etmesi durumunda kurtuluşa ereceğini ve yüz çevirmesi durumunda da helâk olacağını bilmelidir. Şeyhlerin meclisinde bulunduğu Hakk'a muttali kılınıp sûfi ve veli kulları ile birlikte olmak suretiyle faziletlendirilir. Kişi bu durumlardan dolayı Allah'a şükreder. Kalbi, sohbetinde bulunduğu kişiye karşı hürmet duyar. Kalbinde şeyhlere ve büyüklere karşı saygının silindiği kimse ise zâhırde makbul görünse de hakikatte helâk olur. Şeyhlerin, insanların içindeki Allah'ın gözleri oldukları bilinmelidir. Allah şeyhlere diğer kullarının içindeki sırları gösterir. Böylece şeyhler, onların sırlarına tahakküm edebilir. Şeyhin, mürîdleri kabul etmesi ve mürîdlerin şeyhlere karşı duydukları ihtiram bu inanç sayesinde. Bir kimsenin kalbinden şeyhlere duyulan hürmetin ilgisizliği Hz. Peygamber'e duyulan saygısının değersizleşmesi ile gerçekleşir. Kişinin bu basite alma tavrı yüzünden Allah'a (c.c.) olan saygının değersizleştirilmesini de beraberinde getirir. Bu raddenin getirdiği cezasının alameti, kişinin kalbinden evliyâyâ olan hürmetin çıkarılmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber, bir kutsî hadiste şöyle buyurmaktadır: "Kim benim veli bir kulumu küçümserse bana savaş açmış olur."³⁶ Zira velilerin saygınlığını küçümseyenler Hz. Peygamber'in, Hz. Peygamber'in saygınlığını küçümseyenler de Allah'ın saygınlığını, zikrini ve emirlerini küçümseyerek helâk olur.

5. İşin özü, kişinin nefsinin görmesi, kendini sevmesi, lider olmak istemesi ve insanlardan kabul görme arzusu ile kendini olmadığı bir hale ulaştırma muradıdır. Hz. Peygamber'e hürmete götürecek yol olarak sefeye ve büyüklere saygıyı kendine düstur edinmeyen kimse Hz. Peygamber'e hürmet makamına ulaşamaz. Hz. Peygamber'e saygı göstermenin ve ona tabi olmanın yolunu bulamayarak Hakk'a kavuşma derecesinden sâkit olan kimse, Hz. Peygamber'e uymanın bereketinden düşüp zelil ve mahrum bir şekilde yaşar. Şeyhlerin saygınlığını küçümsemek ihvân ve sohbet arkadaşlarının saygınlığını küçümsemekten doğmaktadır. Kul, alt makamları zâyî ederek nasıl yüce mahallere ulaşabilir ki? İhvândan birini küçümseyen kimse kibrini, rezilliğini, kendini büyük görmeyi ve Allah'ın kendisine tazim edilmesini hak kıldığı küçümsemeyi izhâr eder.
6. Kulun, kendini yüceltip ihvânını alçaltması kötü olmasındandır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kalbinde hardal tanesi ağırlığında kibir olan kimse cennete giremez."³⁷ Allah, avâmın peşinden gelmesini isteyen ve kendi zilletini kabul

³⁶ Uzun bir hadis cüzü olan bu ibare İbn Adî'nin *el-Kâmil*'inde yer almaktadır (**Mütercim Notu:** Adı geçen eserde ilgili hadis rivayetine rastlanmamıştır). Hadisin meşhur varyantı Buhârî'nin Ebû Hureyre'den naklettiği rivayettir: "Allah şöyle buyurmuştur: 'Kim benim veli bir kuluma düşmanlık beslerse ona savaş açarım...'" ("Rikâk", [6502]). İmam Şevkânî bu hadis üzerine *Katru'l-veli 'alâ hadîsi'l-veli* başlıklı müstakil bir kitap yazmıştır (thk. İbrahim Hallâl, Kahire, 1979).

³⁷ İmam Müslim İbn Mesud'dan rivayet etmiştir. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neyşâbü'rî, *Şaḥîḥu Müslim*, thk. Muhammed Sâlih Hâşim (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), "Kitâbu'l-imân", 91; Tirmizî, "Kitâbu'l-birr ve's-sıla", 2129; Tayâlisî, *Müsned*, "Kitâbu'l-edeb", 4091; vd.

eden kişinin ihvân ve şeyhlerine dil uzatmayı serbest bırakır. Böylece gözlerinden hayâ perdesi çekilir. Mutlu etmeksizin mutlu olur. Nitekim Allah Teâla şöyle buyurmuştur: “...*Sakin şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez...*” (el-Kasas/76). Zira Allah’ın kuluna yönelmesinin değeri, onun Allah’ın velilerine yönelmesi kadardır. Allah onu, diğerlerine hizmeti ölçüsünde rızıklandırır. Kul, ancak kâbil olursa makbûller derecesine ulaşabilir. Şayet kişi, şeyhin kendisine işaret ettiklerine kâbil olursa halk nezdinde makbul olur. Halk, böylece ondan gelen şeyleri kabul edip onun kabul edilmesine yardımcı olur. Bu durum kendisinin şeyhinin makbûliyetine yardım etmesine benzemektedir. Allah Teâla, heybetinin eserlerini ve muhabbetinin nurlarını ona ilkâ eder. Böylece iyiler onu severken kötüler ondan korkar ve hürmetine tazim edip hizmetinde bereketlenerek onun sohbetinde bulunurlar. Bu durum Hz. Peygamber’in işaret ettiği gibidir: “Allah bir kulunu severse Cebrail’e (a.s.) şöyle seslenir: “Allah Teâla falanca kimseyi seviyor. Böylece diğerleri de onu severler.” Ardından yeryüzünde kabul görür. Onun makbûliyeti yalnızca avâm ve muâşeret ehli arasında değil, kullardan havâs olanlar arasında da gerçekleşir.

7. Kul, ihvânına ve ashabına hürmet gösterip hizmet edince bu durum beraberinde salih kimselere karşı hürmet ve sohbetin bereketini getirip velilerin kalplerinin kendisine meyletmesini sağlar. Dolayısıyla salih kimselerin hizmetinde bulunursa bunların yanında bereket ve velilerin hürmet, saygınlık ve kabuliyetlerini edinir. Böylece Hz. Muhammed Mustafa’nın sünnetine zâhirî ve bâtinî olarak uymanın bereketini kazanır. Sünnete uyması beraberinde ihlaslı olarak efendisinin hizmetinde bulunmayı sağlar ve onun hizmetinde samimi olur. Kul, efendisinin hizmetinde ihlaslı olarak bulununca Allah onu ahrâra³⁸ hizmetkâr kılar ve böylece mürîd ve sâdıklara hizmetkâr olur. Nitekim Hz. Peygamber’in şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Bir topluluğun efendisi, onlara hizmet edendir.”³⁹ Hâkezâ Hz. Peygamber, temsilci olarak gelen Habeşî bir gruba hizmet ederken ashabı şöyle söylemişti: “Ya Resulallah! Bu işi biz yapalım.” Hz. Peygamber ise

³⁸ **Mütercim Notu:** “Arapça hür kelimesinin çoğuludur, hürriyet sahibi olanlar, hür kişiler demektir. Dünya kayıtlarından ve nefsin kötü sıfatlarının etkisinden kurtulmuş kişiler, özgürlüğü elde etmişlerdir. Bu yüzden bunlara, ahrar yani hür kişiler denir.” Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, “Ahrâr” (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), 27.

³⁹ Süyûtî *el-Hâvî li’l-Fetâvî*’nin ikinci cüzü, “el-Fetâvî’l-hadisîyye”, *Kitâbu’l-edeb ve’r-rekâ’ik*’te bu hadis zikretmiştir. (**Mütercim Notu:** Muhakkikin bahsettiği bölümde ilgili hadisle irtibatlı bir bilgiye rastlanmamıştır. Ebü’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Hâvî li’l-fetâvî* (Beyrut: Dâri’l-Kitâbî’l-Arabî, 2000), 344-348.) Sülemî, “Kitâbu âdâbi’ş-şu’be”de Yahya b. Eksem’den aynı hadis rivayet etmiştir. bk. *Mecmû‘a-i Âşâr-ı Ebû ‘Abdirrahmân es-Sülemî*, 2/97. *Keşfü’l-hafâ*’da Aclûnî Sülemî’nin senedi ile zikredilen hadis hakkında şöyle söylemiştir: “Hadisin senedinde zayıflık ve kopukluk vardır.” Ardından hadisin başka bir varyantını zikrederek durumu şöyle açıklamıştır: “Bu hadis için “Tarikin çokluğundan dolayı (sözü geçen) hadis *hasen liqayrihidir*.” denilmiştir.” Ebü’l-Fidâ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ* ve *müzilü’l-ilbâs ‘amme’stehere mine’l-ehâdîş ‘alâ elsineti’n-nâs*, thk. Yusuf b. Mahmud Hacı Ahmed (Dimaşk: Mektebetü’l-İlmi’l-Hadis, 1424), 1/528.

“Onlar ashabıma ikramda bulundular. Ben de onlara mükâfatta bulunmayı istemdim” dedikten sonra “Bir topluluğun efendisi, onlara hizmet edendir.” buyurmuştur. Hz. Peygamber bu olayda kendini ima etmiştir. Zira sözlerini mutlak olarak söyleyerek sahabeyi kendi ihvânı, ashâbı ve diğer kimselere karşı hizmet etmeleri hususunda teşvik etmek istemiştir. Kesin olarak bilinmelidir ki Müslüman kardeşine hakaret etmeyi aklına getiren kimsenin kalbini Allah karartır. Şeyhlerin hizmeti ile rızıklanıp onlara saygı gösteren üç şeyi elde eder. Bunlar dünyanın geri kalanını kerih görme, dünya malının çokluğuna buğz etme ve yarına önem vermeyi kalpten çıkarmaktır.

8. Bilmelisin ki veliler ve büyüklerle olan sohbet tehlike ve engelleri beraberinde getirir. Sohbete katılacak kişi Hz. Ebû Bekir’in Hz. Peygamber’le olan sohbeti gibi bir sohbette bulunmalıdır. Nitekim Hz. Ebû Bekir ne din ne de dünya hususunda Hz. Peygamber’e muhalefet etmiştir. Bundan dolayı Allah Teâla onu “sâhibihi/dostu”⁴⁰ olarak isimlendirdi: “...Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına ‘Tasalanma! Allah bizimle beraberdir.’ diyordu...” (et-Tevbe/40).
9. Kişinin usûl ve furu’da muhalif kimselerle dostluk yapmaması sohbetin âdâbı ve kemalindedir. Nitekim furu’ usûlün neticesidir ve “Falan kimse bize usûl olarak muhalefet etmiyor” sözüne kulak asmamak gerekir. Zira usûle olan muhalefet tevhidin hakikatinden çıkmak iken furu’a olan muhalefet sünnet ve âdâbı küçümsemektir. Bunun neticesinde kalp kararır, sır dağılır, ebepsizlik elinden zühur edip gönlünde yer eder. İnsanların sohbet ile muâşeretini ayırt etmeleri gerekir. Muâşeret, vakit içerisinde geçerliken sohbette devamlılık esastır. Muâşeretin bulanıklığı muhalif kimselerle birlikte olmaktan kaynaklanmaktadır. Ebû Ali er-Rûzbârî’nin⁴¹ (ö. 322/934) Mansûr b. Abdullah’tan⁴² (ö. 309/922) nakille bana aktardığı hikâye bu minvaldedir: “Muhalik kimselerle olan muâşeret zindanların en darıdır.” Sohbetin bulanıklığı ise itikadî muhalefetten doğmaktadır. Yahya b. Muaz’ın şu sözleri bu minvaldedir: “İnancı, inancına ters düşen kimsenin kalbi, kalbine muhalif olur.”
10. Az konuşmak, zorunlu haller ve ihtiyaç gerektiren durumlar dışında soru sormamak şeyhlerle aynı mecliste bulunmanın âdâbındandır. Nitekim yalnızca ihtiyaç duyduğun şeyi sorduğunda, sorun karşısında şeyhin cevabındaki faydalar senin için açığa çıkar ve sen de onun bereketinin tesiri altında kalırsın. Fakat gereksiz soru sorman ilmini izhar etme isteğini ortaya koyar ve bereketi ile tesir altında kalamayacağın bir cevap aleyhine delil olur. Kişinin sohbet arkadaşının kendine olan uyumunun yanında ihtilafını bilmesi ile kendisinden ve halinden

⁴⁰ **Mütercim Notu:** Sülemî, “إِلَّا تُصْرَبُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَابِتِ الْعَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْعَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا” ayetinde geçen “لِصَاحِبِهِ” ifadesine atıfta bulunmaktadır.

⁴¹ Ahmed b. Muhammed b. el-Kâsım b. Mansûr, Bağdatlıdır. Mısır’da ikamet etmiş, oranın şeyhi olmuş ve orada vefat etmiştir. Sülemî, *Ṭabakâtü’ş-şûfiyye*, 354-360.

⁴² Ebü’l-Hasan Mansûr b. Abdullah ed-Dîmitî el-İsfahânî, Sülemî onun hakkında birçok rivayette bulunmuştur. *Ṭabakâtü’ş-şûfiyye*, 307-311.

haber vermeye hâcet duymaması sohbetin sıhhatindedir. Hz. Muhammed'in durumunu dostu olan Hz. Ebu Bekir'in dışında kimsenin bilmemesini nasıl görmezsin? Onun hakkında şöyle söylemişti: "Allah, kulunu dünyada ve Kendi indinde olan şeyler arasında tercih yapması hususunda muhayyer bırakmıştır."⁴³ Bu durum sohbetinin sahih ve imanın kuvvetli olmasından dolayıdır. İmam Şâfî şöyle söylemiştir: "İhtiyaçlarını bilmediğin kimse, kardeşin değildir."

11. Kişinin şeyhinden mahallini ve derecesini yükseltmesini yahut kendisi ile daha fazla konuşmasını beklememesi ve riyazetlere sabır göstermesi sohbetin âdâbındandır. Bunun yanında şeyhinin kendisini ve hallerini ondan iyi bildiğini, onu terbiye ettiğini, onun dikkatini hayra yönlendirdiğini ve kısa yahut uzun süreçte ona fayda vereceğini bilmelidir. Şeyhi onu diğer ashâbı arasında rıfkati, ilmi yahut terbiye etmesi yönünden kayırırsa bu durumda kendini suçlamalı ve kendinden edepsizliğin ya da açgözlülüğün sâdır olduğunu düşünmelidir.
12. Şeyhlerin huzurunda himmetinin ve zihninin dağılması ile kişinin himmet ve havâtırını şeyhinin âdâb, ahlak, emir ve yasaklarına teksif etmesi mürîdlerin âdâbındandır. Şeyhlerin meclisinde kişinin himmeti ve havâtırını dağılırsa terbiye ve ilim tahsil etme derecesinden düşer.
13. Şeyhlerin meclisinde (sanki zorla oturuyormuşçasına) onların sabırlarını zorlayacak ölçüde bulunulmamalıdır. Aksine onların meclisinde şereflemek ve hizmetleri ile bereketlenmek için bulunulmalıdır. Onların meclisinde bulunmanın âdâbı, şeyhin yaptığı değil emrettiğini yapmaktır. Mürîd, yalnızca dinleyen kişinin kalbinin kabullenebileceği haberleri aktarabilir. Zira şeyhlerin bazı sırları vardır ki mürîdler buna muttali olamaz. Hal böyle olunca bunu kabul etmeyen münkir helâk olur. Tâbi olan kişi, peşinden gidilenin makamına ancak belli bir süre sonra ulaşabilir. Hz. Peygamber'in şöyle dediğini görmez misin? "Beni namaz kılarken nasıl görüyorsanız siz de öyle namaz kılın." Yoksa "Benim gibi namaz kılın." dememiştir. Hz. Peygamber sahabenin, halini yerine getirmekten aciz kalacağını bilmekteydi. Böylece onları zâhir olan fiiline yönlendirdi.
14. Mürîd, kendisine mecliste sükût âdâbı yerleşinceye değin şeyhin huzurunda sükûtle başlar. Ardından sükûtun âdâbı mürîde yerleşince ve şeyh onun ehil olduğunu görünce mürîd hizmete geçer. Hizmetin âdâbı oturur, gereklerini yerine getirir ve hizmet ederse şeyhi onun konuşmasını ister yahut konuşmayı emrederse konuşur. Sonra gerekli olacak kadar konuşur.

⁴³ İmam Buhârî Ebû Sâid el-Hudrî'den rivayetle şöyle nakletmiştir: "Allah kulunu dünya nimetlerinden dilediği kadar vermek ve Kendi indinde olanı vermek hususunda muhayyer bırakmıştır. Sen, Allah'ın katında olanı seç!" Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fi el-Buhârî, *Şaḥîḥu'l-Buḥârî*, "Kitâbu Menâkibi'l-Ensâr", 63; Tirmizî, "Kitâbu Menâkibi Ebî Bekr es-Siddîk", 45; İmam Mâlik, *el-Muvatta'a*'da İmam Muhammed b. el-Hüseyn'den rivayetle aktarmıştır. Osman b. Ya'kûb el-Kemâhî, *el-Müheyye' fi keşfi esrâri'l-Muvatta'a*, thk. Ahmed Ali (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2005), 4/305.

15. Mürîd, şeyhine karşı samimi olup onu tazim etme hususunda himmetini tashih etmeye çabalar. Şayet mürîd bunu gerçekleştirirse işaret ilminde ve hikmetli olma noktasında bu durum ona kâfi gelir. Şeyhlerin hizmetinde ve hürmetinde bulunan kimseye Allah Teâla korku ve rağbet, tövbede ısrar, kanaatte hırs, endişede sabır, gazapta rıza, kibirde tevazu, zillette izzet, şekte yakîn, inkârda marifet, redde kabûl, zayıflıkta kuvvet, dünya sevgisi ve ehlden istiğna, harekette sükûn, açgözlülükte durgunluk verir. Sıfat ve hallerinden fenaya erip Hak ile baki olma, tembellikten çalışkanlığa, gafletten uyanıklığa, tedbirden tefvize, isteğini elde edememekten muvaffakiyete, buğzdan muhabbete, himmetin dağılmasından cem'ine geçmeyi nasip eder. Ardından bu minval üzere sonsuza kadar devam eder.
16. Bunların hepsi şeyhin hizmetinde bulunulması ve ona karşı saygıda kusur edilmemesi gerektiği inancının sıhhatli olması ile gerçekleşir. Büyüklerin terbiyesinde bulunmanın bereketinin dışa vurduğu eserlerin görülmemesi kişinin içinin bozukluğuna delalet eder. Hakîmu'l-vakt Ebû Hafs şöyle söylemektedir: “Zâhirdeki güzel edep, bâtındaki güzel edebin göstergesidir”⁴⁴ Allah Teâla da şöyle buyurmuştur: “*Evet, bu böyledir. Kim Allah'a ait nişânelere saygılı davranırsa, bu kalplerin takvâli olmasındandır.*” (el-Hacc/32). Şiarların zahirine tazimde bulunmak kalpleri bâtınen kuvvetli kılar. Böylece sana şunu gösterir: Zâhirî olarak görülen bereketler bâtinî bereketlerden; batınî nurlar da zâhirin eserlerinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı hükemânın bir kısmı şöyle söylemiştir: “Sırrı duru olanın dışı aydınlanır.” Nasihatte bulunan şeyhin sohbetinin edeplendiği kimse müşahededen razı olamaz. Kendisinde zahirî olarak mutluluğun eserleri ortaya çıkmışsa da hakikatte iflah olmaz. Aldanış ve istidrac mahallinde bulunur. Hz. Peygamber'in “Beni görene müjdeler olsun!”⁴⁵ buyruğunu görmez misin? Bunun manası şöyledir: Beni görmenin bereketinin tesiri altında kalan, âdâbıyla edeplenen, ahlakıyla ahlaklanan kimsenin edebi; Hakk'ın edebi, ahlakı Allah'ın kendisi ile bürünülebileceğini vasıfladığı ahlaktır. Sahih olmasa dahi Hz. Peygamber'den rivayet edilen bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: “Beni Allah tedip etti. Edebim ne de güzeldir.”⁴⁶ Allah, Hz. Peygamber'in ahlakını şöyle vas-

⁴⁴ Bu rivayet *Ṭabakât*'ta zikredilmiştir. Ebû Hafs sözünü şöyle tamamlamaktadır: “Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: ‘Bir kimsenin kalbi huzur içinde olursa uzuvları da huzur içinde olur.’” Sülemî, *Ṭabakâtü's-şûfiyye*, 122.

⁴⁵ Tayâlisî *Müsned*'inde aynı hadisi şu lafızlarla zikretmiştir: “Beni görüp de iman edene müjdeler olsun! Fakat beni görmeyip de iman edene yedi kere müjdeler olsun!” Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. Cârûd et-Tayâlisî, *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdulhasan et-Türkî (Cize: Dârü'l-Hicr, 1999), 3/379. Diğer rivayet ise şöyledir: “Beni görüp de iman edene müjdeler olsun! Fakat beni görmeyip de iman edene müjdeler, müjdeler ve müjdeler olsun!”. Tayâlisî, *Müsned*, 2/452.

⁴⁶ Hadis, bu lafızlarla tasavvuf kitaplarında meşhurdur. Sülemî *Cevâmî'ü âdâbi's-şûfiyye*'de “*Edebi*” lafzını, “*Cevâmî'ü âdâbi's-şûfiyye*”, *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî*, 1/343; *Kitâbu Âdâbi's-şuḥbe*'de “*Edebi*” lafzını, “*Kitâbu âdâbi's-şuḥbe*”, *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî*, 2/126; kullanmıştır. Aclûnî bu hadis için şöyle söylemiştir: “Askerî, Hz. Ali'den (r.a.) rivayetle aktar-

fetmektedir: “*Muhakkak ki sen büyük bir ahlak üzeresin.*” (Kalem/4). Hakk’tan ayrılmayan ve O’ndan başkası ile meşgul olmayan, zahirde insanların şekillerinde olup bâtınen Hakk’ın hakikati ile tahakkuk eden bir ahlaktan daha büyük bir ahlak olabilir mi? Onu tesiri altında bırakan bir hal yoktur. Zira o, hepsinden üstün, Hakkın müşahedesi ve komşuluğu ile doludur.

17. Şeyh ve büyüklerin âdâbı, mürîdin edebinin neticesi; onların ahlakı ise onun ahlakına tabidir. Onların ahlakına uyup âdâbı ile edeplenmek Hz. Peygamber’in ahlakı ile ahlaklanıp âdâbı ile edeplenen kişi gibidir. Kul, üst derecedeki nura erişip de ne zaman alt derecedeki nuru yitirebilir ki? Nitekim şeyhlerinin haklarını zâyî eden kişi ne zaman Hz. Peygamber’e hakiki anlamda hürmet gösterebilir ki? Hz. Peygamber’e hürmetsizlik edip de marifet ve muhabbet iddiasında ne zaman bulunabilir? Allah Teâla şöyle buyurmuştur: “*De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin...*” (Âl-i İmrân/31). Aynı şekilde şeyhlere hürmet göstermeden Hz. Peygamber’e; ihvâna karşı hoş sohbetle bulunmayıp, cömertlik göstermeyip ve hürmet etmeden de şeyhlere ihtiram etmek mümkün değildir. Allah Teâla, Hz. Peygamber’in ashâbını şu sözleriyle edeplendirmiştir: “*Odalardan dışından sana seslenenlerin çoğu kuşkusuz düşünemiyorlar. Sen yanlarına çıkınca ya kadar sabredip bekleselerdi elbette kendileri için daha iyi olacaktı. Yine de Allah çok başışlayıcı, çok esirgeyicidir.*” (Hucurât-45). Zira onlar, Hz. Peygamber’in kapısını tırnakları ile çalarlardı.
18. Şeyhlere hizmet ve hürmet edip ihvâna sohbetle bulunmak isteyen kimse ayırt etmeksizin tüm fakirlere ikramda bulunup insanlara karşı kendini büyük görmeyi ve nefsi için onlardan intikam almayı bırakmalıdır. Fakirleri küçük görmek ve insanlara aşırı tazimde bulunmak belâların kaynağıdır. Allah; ihvânın hizmetinde bulunmaya, şeyhlere saygıda kusur etmemeye ve her iki makamın da âdâbının gereğini yapmaya muvaffak kıldığı kulunu, şeyhlerin vardığı noktaya ulaştırıp onları rızıklandırdığı şeyle rızıklandırır.
19. Şeyh ve büyüklerin ihvân, ashâb ve evlatlarına verdikleri sözleri yerine getirmeleri sohbetin gereklerindedir. Nitekim yaşlı bir kadın Hz. Peygamber’in huzuruna varmış ve Hz. Peygamber ona saygı gösterip kendi yerine oturtmuştu. Ona bunun sebebi sorulunca şöyle buyurmuştur: “*O kadın, Hatice’nin zamanında da gelirdi. Ahde vefa imandandır.*”⁴⁷ Şeyhlerin âdâbıyla edeplenip onlara karşı saygıda kusur etmeyen kimse, kendisine uyularak mürîdlerin istifade ettiği bir imam olur. Kendinden geçen kişi ise hem helâk olur hem helâk eder.

mıştır... Tirmizî *Sünen*’inde hadisi tevsik etmiştir. Esmâî, Ebû Amr b. Alâ ve Ezherî hadis üzerine konuşmuşlardır. Ebü'l-Fazl b. Nâsır hadisi sahih kabul edip Hz. Peygamberimizin mucizeleri arasında saymıştır.” Aclûnî, *Keşfü'l-ĥafâ*, 84.

⁴⁷ el-Hâkim en-Neysâbü'rî *el-Müstedrek*’inde bu hadisi rivayet ederek şöyle söylemiştir: “*Şahîḥayn*’ın şartlarına göre sahih bir hadistir.” “İmân”, 46 [10/16]. Sülemî daha önce “*Kitâbu Âdâbi’ş-şuḥbe*” de aynı hadisi zikretmiştir; bk. *Mecmû’a-i Âşâr-ı Ebû ‘Abdirrahmân es-Sülemî*, 2/73.

20. Tasavvufun temeli iki şeydir. Bunlar nefsi tahkir etmek ve Müslümanların saygınlığına tazimde bulunmak. Ardından dünyayı tahkir edip Allah'ın yasaklarına saygı göstermek, Allah'ın yasaklarına saygı gösterirken kalpten dünyaya olan saygıyı silmek gelir. Fakat sebepleri terk eden kişinin Müsebbib'e ulaşamayacağını da bilmesi gerekir. Allah'ın yücelttiğini küçümseyen kimsenin gönlünde, Allah'ın yüceliği ve O'nun azameti yer edinmez. Halka gösteriş yapmak ve onlara meclislerde liderlik etmek için şeyhlerin sohbetinde bulunup sözlerini işiten kimseyi bu durum helâk eder ve ihtiram edilmesi gereken şeylere karşı saygısızlıklarından dolayı zındıklar arasına sokar. Bundan dolayı şöyle söylenmiştir: "Kendi nefsi için vaaz dinleyip, onu kendine saklayan kimse ondan istifade eder ve kim ki başkası için dinleyip onu yayarsa helâk olur." İhvânın sohbetinden lezzet almayan şeyhin âdâbı ile edeplenemez. Onların âdâbı ile edeplenmeyen sohbetin bereketine ulaşamaz. Sohbetin bereketine ulaşamayan farzların âdâbına, sünnete tâbi olmaya ve bunların bereketine eremez. Farzların âdâbı ve sünnete ittibâdan ayrı düşen kimse marifet makamına ulaşamayıp aldanma çölüne dalar. Böylece müşâhedenin bereketi, mütalaa edilmiş hayat, hallerden faydalanma ve hallerin baş göstermesi onda zuhur etmez. Büyüklemeden kaynaklanan iddiaya yönelir ve kendisinden hakikat nurlarının manalarının aslı soyutlanır. Şeyhlerin hizmetinde bulunan kimsenin onlara yaptığı hizmetin karşılığını faydalanacağı bir nimet yahut hoş karşılamayacağı bir külfet olarak beklememesi gerekir. Böylece yaptığı iş, sohbetin ve hizmet etmenin bereketi ile hakikat yoluna ulaşabilmek için başka hiçbir şeyle uğraşmaksızın yalnızca şeyhe hizmet etmek olur. Zira tarikatın gereği nasihat eden hakîm birinin irşat edip yol göstermesi ile arzu edilen yere varmaktır. Çünkü müşîd, onu en yakın ve en kolay olan yola yönlendirip vakitleri hakkında –şayet kendisine herhangi bir şey âriz olmuşsa- mülâhazalarda bulunur. Ardından onu varılacak yere ve doğru yola döndürür. "Sebepleri görmek Müsebbib'den kopmaktır." diyen kimse hata eder. Zira Allah'ın yücelttiği şeyi yüceltmek vaciptir. Hal böyle olunca sebeplere karşı tazimde bulunmak –şayet Allah onlara tazim etmişse- saygı duymaktır. Böylece O'ndan olan her şey yücelmiş olur. Eşyayı küçük görmek, onlarla olan bağlantımız cihetindedir ve küçümseme mecazen gerçekleşir. Yoksa eşya Hak tarafından geldiği için illetsiz; kul olması bakımından illetlidir.
21. Müridin irade ve halleri dönüşürken, terbiye ve ahlaklanma sürecinde, riyazet ve mücahede yolu boyunca şeyhe hizmet etmeye devam etmesi gereklidir. Hallerden fenaya erişir, marifet derecelerine ulaşır ve marifet derecelerinden Marûf'u müşâhedeye yükselirse sırrı ile maksuttaki mecraları mütalaa eder. Zira bunların hepsi şeyhe râcidir. Sebepler de tazim ve hürmet yolu olmaksızın perdedir. Nitekim şeyhler O'na yönlendirip O'nun için terbiye ederler. Cüneyd-i Bağdâdî'nin elinde tespîh gördüklerinde ona şöyle söylemeleri bu kabilindedir: "Ey Ebâ Kâsım! Bulduğun yüce makama ve şerefli haline rağmen elinde tespîhle mi geziyorsun?" Cüneyd "Evet, onun sebebi ile vardığımız yere ulaştık. Onu asla bırakmayız." Cüneyd'in rüyada görüldüğü ve kendisine şöyle denildiği rivayet edilmiştir: "Allah sana nasıl muamelede bulundu?" Cüneyd şöyle cevap

vermiştir: “İşaretler savruldu, ibâreler yok oldu, şekiller bir kenara atıldı, ilimler kayboldu ve sadece seher vakti kılmış olduğumuz iki rekât namaz fayda sağladı.” Cüneyd, burada sebepleri söylemiştir ki iddia sahibi kimse, Allah’ın yol gösterici ve meşale kıldığı sebepleri küçümseyip aldanmasın. Vesilelere tazim edenler bereketleri ile dirilirler. Nitekim onlar, nefisleri ve ruhları ile değil Allah ile diridirler. İnsanlar Hay olanın müşahedesi olmaksızın ölüdürler. Ezeli olan Hayy’a ve hakiki hayata ulaşmaya yol gösteren yaşamın bereketi ile feyz elde eder. Allah Teâla, yarattıkları arasından insanları diriltti. İnsanları yaşam ile onurlandırana ve kendisi için yaratılana (Allah’a) sebep kıldı. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurmuştur: “*Size hayat veren, sonra sizi öldürecek ve sonra sizi diriltecek olan da O’dur...*” (Hacc/66). Ayetin manası şöyledir: Benimle dirilip vasıflarınızdan arınmanız için sizi sizinle diriltmek için dirilttim ve ardından sizi sizden ve suretlerinizden (sıyrarak) öldürdüm. Bu hale varıp da müşahede bulunanınız beni müşahede etsin. Sizden dirilen kimse kendiniz olmaksızın başka bir şeyle dirilir. Zira siz hakikatte Benimlesiniz ve Benimsiniz. Sizin sıfatlarınız sizden arındırılmışken Benim sıfatlarımın bereketi sizin üzerinizdedir. Siz, siz olmaksızın Benimlesiniz. Daha da ötesi siz yoksunuz, celal ve kerem sahibi ve daimi Hay olan Ben varım.

22. Şeyh ve büyüklere tazim ve ihtiram göstermek, onların âdâbı ile edeplenmek, ahlakları ile ahlaklanmak, saygıda kusur etmemenin yanında onların emirlerine muhalefet eden ve onları küçümseyenlerin şekâvetini göstermek için tertip ettiğim bu başlıklar altındaki bölümleri açıkladım. Allah Teâla’dan aldananlar sınıftan olmamız için anlattıklarımıza bizi muvaffak kılmasını, Müslümanlara karşı saygıyı gönümüzden alıkoymamasını, onların değerlerini bilmemizi, fazlı ve geniş rahmeti ile niyaz ederim. Buna kâdir olup yerine getirecek olan yalnızca O’dur.
23. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’adır. Efendimiz Hz. Muhammed’e, âline ve ashâbına salât ve selam olsun.

4. Edebü mücâleseti’l-meşâyih ve hıfzı hürumâtihim Risâlesinin Değerlendirilmesi

Maksadı “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanmak” olan tasavvuf ilminde bu gâye, sohbet ile hâsıl edilmek istenmiştir. Fakat sohbetin âdâbı nasıl elde edilecektir? Sülemî, şeyhin huzurundaki sohbet âdâbından önce sâlikin edinmesi gereken ferdî âdâbları zikrederek sûfilere neden âdâba riayet etmeleri gerektiğini söyler. Ferdî âdâb; mâsivâdan tecerrüt edilip her şeyin yalnızca Allah’tan dilenmesi gerektiği fikriyle itikâdî âdâb, ruhsatların terki ile birlikte ibâdete sarılarak amelî âdâb ve şeyh, ihvân, mürîd ve halk ile iyi geçinilmesi hususundaki muâşeret âdâbı şeklindedir. Yazarın risâleyi yazmasındaki bir diğer sâik de sûfi libasına bürünmüş fakat bu yolu zâyî eden kimselere karşı mutasavvıfları uyarma arzusudur. Sülemî, bu hususta Allah tarafından tedip edilen Hz. Peygamber’in örnek kişiliğine vurgu yaparak risâlesine başlamaktadır. Velilerin yaşantı ve sünnete bağlılıkları hasebiyle Hz. Peygamber’in vârisleri olmalarına işaret eden Sülemî, onların yolundan yürümeyi

Hız. Peygamber'in yolunu tutmaya benzetmektedir. Sülemî, deyim yerindeyse velileri/şeyhleri Hız. Peygamber'in makamına; mürid ve sâlikleri de ashâbın yerinde tasavvur etmektedir. Böylece Hız. Peygamber'den sâdir olup silsileler halinde aktarılan âdâb ve ahlak, tasavvuf yoluyla önce şeyhlere ardından da müridlere tevâriş etmektedir.

Sülemî, sohbet ve sohbet âdâbının gerekliliğini beyan ettikten sonra sohbet âdâbının mahiyeti hakkında bilgi vermeye koyulur. Sohbetin âdâbını şeyh, mürid ve ihvânın kendi arasındaki münasebetleri çerçevesinde değerlendiren Sülemî, her grubun üzerine düşen birtakım yükümlülüklerin olduğunu ve bu kimselerin karşılıklı bir sorumluluk içerisinde olduklarını belirtir. Bu minvalde müride şeyhin sırrını korumak, bu sırları nâdâna anlatmamak, şeyh ve ihvâna hizmet etmek, ihvânına karşı îsârda bulunmak gibi görevler düşerken; şeyhe için de kibirden uzak durmak, müridlerini birbirinden kayırmamak, onlarla ilgili durumlara vâkif olup savrulmalarını engellemek gibi birçok vazife sayılmaktadır. Sülemî sûfleri içeridekilere karşı nasıl bir âdâbı benimsemeleri gerektiği hususunda uyarırken onları dışarıdakilere karşı da uyarmaktadır. Tasavvuf yolundaki sâlikleri, sûfî usûl ve furû'una uymayan kimselere karşı temkinli olmaya davet ederek şöyle söyler: "Kişinin usûl ve furû'da muhalif kimselerle dostluk yapmaması sohbetin âdâbı ve kemalindedir."⁴⁸ Müellif bu ikâzda bulunurken dışarıdaki kişinin sûflerin sırrına muttali olamayıp helâk olabileceğinden çekinmektedir.

Şeyhin hizmetinde bulunup riyâzet ve mücahedede bulunan kişi sohbetin maksadına ulaşır. Böylece mürid fenaya erişir, marifet derecesine varır ve en nihâyetinde Marûf'u müşâhede eder. Bu noktaya ulaşan mürid, şeyhin de bir perde olduğunu, aslında her şeyin Allah'la olup Allah'ın olduğunu anlar. Akabinde müridin kendi de aradan çıkar ve geriye yalnızca Allah kalır. Sülemî bu durumu ise şöyle açıklar: "Siz, siz olmaksızın Benimlesiniz. Daha da ötesi siz yoksunuz, celal ve kerem sahibi ve daimi Hay olan Ben varım."⁴⁹ Sâlik böylece Allah'ın sıfatları ile vasıflanır. Sülemî'nin bu ifadeleri vahdet-i vücûdu çağrıştırması bakımından son derece önemlidir. Fakat Ekrem Demirli'nin de belirttiği üzere vahdet-i vücûd; "Vücûd, varlık olması bakımından Hak'tır." ve "İlm-i ilâhiye'de varlığın bilgisinin hakikati bulunmaktadır." önermeleri üzerine kurulmaktadır. Varlığın/Âlemin Bir'den sūdûrû ile çokluğun/varlığın Bir'e ircası bakımından değerlendirilmelidir. Dolayısıyla herhangi bir metinde yahut düşüncede bu önermelerden sadece birinin bulunması vahdet-i vücûd nazariyesine ulaşılması için yeter sebep değildir.⁵⁰ Hal böyle olunca eserde a'yân-ı sâbitenin izlerinin bulunmaması ilgili risaleyi vahdet-i vücûd telakkisinden uzaklaştırmaktadır.

⁴⁸ Sülemî, "Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzı hürumâtihim", 112.

⁴⁹ Sülemî, "Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzı hürumâtihim", 119.

⁵⁰ Ekrem Demirli, "Gazzâlî, Mişkâtü'l-envâr, 3. Ders", *YouTube* (6 Mart 2018), 01:28:10-01:30:33.

Sonuç

Sülemî'nin tasavvuf yazını tarihi açısından son derece mümtaz bir konuma sahip olmasının yanında, bir şeyh olarak⁵¹ tasavvuf alanının pratiğinde de söz sahibi olduğu görülmektedir. Özellikle dedesinin vefatının ardından Nişabur'a dönmesi ve buradaki evini *düveyreye*⁵² çevirerek ömrünün geri kalan kısmını irşâd, tedris ve telifle tamamlamış olmasının bu durumdaki payı büyüktür. Nitekim çalışmalarının meyvesi olarak sayısı yüzü aşkın eser kaleme almış; İsfahânî, Kuşeyrî, Hücvirî gibi tasavvuf alanında otorite sayılan pek çok ismi doğrudan yahut dolaylı olarak etkilemiştir.

Çalışmamızda, Sülemî'nin *Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve hıfzî hürumâtihim* risâlesinin tercümesini yapıp adı geçen risâlenin değerlendirmesinde bulunduk. Risâlenin hacminin küçük olmasına mukâbil tasavvuf ilmi açısından sohbet kavramının maksat ve mahiyetini ortaya koyması yönüyle eşine az rastlanan bir eser olduğunu gördük. Özellikle sûfînin sohbetin hakikatine erince şeyhin ve kendisinin bir perde olduğunu ve geriye sadece Allah'ın kaldığını idrak etmesi, vahdet-i vücûd teorisinin temellerine ışık tutmaktadır. Sülemî bu durumu Allah'ta ölmek, Allah'ta dirilmek şeklinde formüle etmiştir. Sûfî, Allah'la dirildiğinde O'nun sıfatları ile muttasıf olarak sohbetin maksadına erişir. Böylece Marûf'u müşâhede eder.

⁵¹ Sülemî'nin birçok risâlesinde şeyhliğinin izlerinin görülmesine ilâve olarak Mekte'deki müridlerinin kendisine sorduğu soruları cevaplayıp onların sülûküne katkı sağladığı soru-cevap şeklindeki risâlesi bunu açık bir şekilde göstermektedir. Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, "Mesâil veredet min Mekke", *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî*, thk. Gerhard Böwering (Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1369 hş), 3/455-461.

⁵² Hankâh gibi küçük tekkeler için kullanılan terimdir. Süleyman Uludağ, "Hankah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 16/42.

Kaynakça

- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlü'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*. thk. Yusuf b. Mahmud Hacı Ahmed. Dımaşk: Mek-tebetü'l-İlmi'l-Hadîs, 1424.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaut - Adil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fi. *Şahîhu'l-Buhârî*. Beyrut: Daru İbn Kesîr, 2002.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.
- Eraslan, Soner. *Tabakât Literatürünün Ortaya Çıkışı: Sülemî'nin Tabakâtü's-Sûfiyye'si*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Demirli, Ekrem. "Gazzâlî, Mişkâtü'l-envâr, 3. Ders". *YouTube*. Yayın Tarihi 08 Mart 2018.
www.youtube.com/watch?v=cB19Ysgq7A&ab_channel=KlasikD%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceOkulu
- Hücvirî, Ebû'l-Hasan Ali b. Osman. *Keşfü'l-mahcûb*. Kahire: Şuunü'l-İslâmiyye, 1975.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak. *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-aşfiyâ'*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, ts.
- Kemâhî, Osman b. Ya'kûb. *el-Müheyye' fi keşfi esrârî'l-Muvaţta'*. thk. Ahmed Ali. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2005.
- Knysh, Alexander. *Tasavvuf Tarihi*. çev. İhsan Durdu. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2011.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *er-Risaletü'l-Kuşeyriyye*. thk. Zerîk Marûf Mustafa. Beyrut: Mek-tebetü'l-Asriyye, 2001.
- Ma'îlûf, Luvis b Nikola el-Ma'îlûf el-Yesûî. *el-Müncid fi'l-lüğa ve'l-a'lâm*. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 2003.
- Muhammed, Yusuf Hattâr. *el-Mevsû'atü'l-Yûsufiyye bi beyâni edilleti's-şâfiyye*. Dımaşk: Dâru't-Takvâ, 2003.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî. *Şahîhu Müslim*. thk. Muhammed Sâlih Hâşim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî. *el-Lüma'*. thk. Abdülkerim Mahmud - Taha Abdülbâkî Surûr. Bağdad: Mektebetü'l-Müsennâ, 1970.

- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr. *el-Ĥâvi li'l-fetâvî*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2000.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin. *Âdâbü's-şuĥbe*. Tanta: Dârü's-Sahâbe li't-Türâs, 1990.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin. “Âdâbü's-şuĥbe ve ĥüsnü'l-‘uşre”. *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî*. thk. Meir J. Kister. Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1369 hş.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin. “Beyânu aĥvâli's-şûfiyye”. *Tasavvufun Ana İlkeleri Sülemi'nin Risaleleri*. çev. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1981.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin. “Cevâmî'ü âdâbi's-şûfiyye”. *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî*. thk. Etan Kohlberg. Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1369 hş.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin. “Edebü mücâleseti'l-meşâyih ve ĥıfzi ĥurumâtihim”. *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî*. thk. Kennedy Lee Honerkamp. Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1369 hş.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin. “Menâhicü'l-‘ârifîn”. *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî*. thk. Etan Kister. Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1369 hş.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin. “Mesâ'il veredet min Mekke”. *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî*. thk. Gerhard Böwering. Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1369 hş.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin. “Risâle fi ġalaţâtu's-şûfiyye”. *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî*. thk. Gerhard Böwering. Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1369 hş.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin. “Risâletü ravzati'l-mürîdîn”. *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî*. thk. Muhammed Sürî. Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1369 hş.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin. *Ĥabaġâtü's-şûfiyye*. thk. Nureddin eş-Şerîbe. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1969.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. Cârûd. *Müsnedu Ebî Dâvûd eţ-Ĥayâlisî*. thk. Muhammed b. Abdülhasan et-Türkî. Cize: Dârü'l-Hicr, 1999.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *el-Câmî'u's-şahîĥ = Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1978/1398.
- Uludağ, Süleyman. “Hankah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/42-43. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.